

ביאורים

חמישה חלקים יש לה לנפש. שלושת החלקים הראשונים אותם מונה הרמב"ם הם הזן, המרגיש והמדמה:

חלק הזן הוא הכוח הטבעי שבאמצעותו הגוף פועל ומתפקד באופן טבעי. כוח זה דומה לכוח שיש בכל בעל חי. כוח אינסטינקטיבי ו"עיוור" שלא תלוי בבחירתו של האדם.

חמשת החושים, החלק המרגיש, הם הקומה הבאה. באמצעותם אנו קולטים את כל המציאות שסביבנו, בין מקרוב, כמו בחוש המישוש, ובין ממרחק גדול יותר, כמו בחוש הראייה. החלק המרגיש כבר נתון לבחירתנו.

החלק הבא, הוא הדמיון, החלק המדמה. כוח זה עושה שתי פעולות: א. קליטה וזיכרון - החושים נפגשים עם תופעות ואירועים שונים. העין רואה, האוזן שומעת. אך מיד לאחר שהאירוע מסתיים - המפגש בינו לבין האדם נגמר, והוא מתפוגג. חוש הדמיון מאפשר לאדם להמשיך את האירוע או החוויה בתוך נפשו. הוא 'רושם' בתוך הנפש את המקרה ומאפשר לאדם להעלות אותו מחדש. ב. עיבוד - כוח הדמיון לוקח את האירועים שנצברו בתוך הנפש ומחבר אותם אחד לשני. בתוך הנפש יכולים לצוץ ולעלות אירועים שכלל לא קרו אלא נוצרו על ידי דמיונו של האדם.

מה מטרתו של כוח הדמיון? מדוע הוא כה מרכזי עד כדי שהוא נחשב לאחד מחמשת כוחות הנפש? כוח הדמיון מרכזי מאוד מכיוון שרק באמצעותו אנו יכולים להתמודד עם אירועים שיתרחשו בעתיד. כאשר מתרחש אירוע שדומה לאירוע שחווינו בעבר, הדמיון מעלה אותו לפנינו ואנו יכולים לקבל החלטות נכונות לאור ניסיון העבר. בנוסף לכך, רק בזכות כוח הדמיון אנו יכולים ליצור מציאות חדשה שלא הייתה קודם לכן ובעזרתה לתקן ולהפוך את העולם לטוב יותר. לכן מכוחו של כוח הדמיון מגיעים החלומות הגדולים אשר דוחפים את כל האנושות להתקדם. המדברים חשבו שאם הקב"ה נתן לכוח זה כל כך משמעות - אם כן לא יתכן שיתן לו לטעות. ממילא חשבו שכל מה שהאדם מדמיין הוא נכון. הרמב"ם עוקר טעות זו. לא הדמיון יוצר מציאות אלא האדם בפעולותיו ובבחירתו.

הרחבות

• מהו החלק האלוהי של נפש האדם לפי הרמב"ם?

ואשוב אל פונתנו בחלקי הנפש. הרמב"ם מתחיל למנות את חלקי הנפש, אולם מהו החלק בנפש האדם המייחד אותו משאר הבריות? "והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו, ועל צורה זו נאמר בתורה 'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו' [הלכות יסודי התורה ד, ח; וכן במורה נבוכים א, א]. הדעת, יכולתו של האדם להפנים השגות רוחניות ולהתעלות, זהו צלם אלוהים שבאדם! כוח זה הינו השילוב המופלא בין כל חלקי הנפש אותם מונה הרמב"ם, החל מהכוח השכלי - המשגיח את האמת הרוחנית והיא מתפרטת ומשתלבת בחייו עד שאפילו האכילה של האדם - בכוח הזן מורוממת מאכילת הבהמה, שהרי האדם מתקין את מזונותיו (ראה פסחים קיח., מאמרו של רבי יהושע בן לוי).

• איפה האנושיות של כח הזן?

החלק הזן. הרמב"ם מונה את חלק הזן כחלק מחלקי נפש האדם. לאור תובנה זו, שגם כוח הזן הוא חלק בלתי נפרד מ'הנפש האחת', הלכות כשרות למשל, מקבלות משמעות חדשה. מערכת העיכול של האדם היא חלק בלתי נפרד מ'צלם אלוהים' שבו. מאכלות אסורות מסבות נזק ל"כח הזן", ובוזה הן פוגמות במעלתו הרוחנית הכוללת של האדם. "המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבו ובנפשו של אדם, עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת" [מסילת ישרים א].

• איך בנויה האישיות?

דומה לרמב"ם, גם המהר"ל מנסח את מבנה האדם כמורכב משלושה חלקים: גוף, נפש, שכל [תפארת ישראל פרק א]. לעומת הרמב"ם, המקובלים משתמשים במונחים: נפש, רוח ונשמה. למרות ההבדלים, ישנו דמיון כללי בין שתי החלוקות: הנפש מקבילה לגוף ולכוח הזן, והנשמה מקבילה לכוח השכלי ולשכל (ראה גם 'אמונות ודעות' ו, ג).

שאלות לדין

מהם החסרונות והיתרונות בנתינת משקל רב לכוח הדמיון?

איזה כוח מכוחות הנפש שלך היית רוצה לתקן או לפתח באופן מיוחד?

ואשוב אל פונתנו בחלקי הנפש, ואמר:

החלק הזן - ממונו הכח המושך והמחזיק, והמעכל, והדוחה המותרות, והמגדל, והמוליד הדומה, והמבדיל הלחות עד שיפריש מה שראוי להזן בו ומה שראוי לדחותו. והדברים על אלו השבעה כחות, ובמה יפעלו, ואיך יפעלו, ובאילו איברים פעלתם יותר נראית יותר גלויה, ומה מהם נמצא תמיד, ומה יכלה מהם בזמן קצוב - זה כלו קשור למלאכת הרפואה, ואין צורך בו במקום הזה.

והחלק המרגיש - ממונו הכחות החמשה, המפרסמים אצל ההמון: הראיה, והשמיעה, והטעם, והריח, והמשוש, והוא נמצא בכל שטח הגוף, ואין לו איבר מיוחד כמו שיש לארבעת הכחות.

והחלק המדמה - הוא הכח אשר יזכר רשומי המוחשים אחר העלם מקרבת החושים אשר השיגו, ויפריד קצתם עם קצתם, ויפריד קצתם מקצתם. ולפיכך ירפיב זה הכח מן הדברים אשר השיגם - דברים שלא השיגם כלל, ואי אפשר להשיגם, כמו שידימה האדם ספינת ברזל רצה באויר, ואדם שראשו בשמים ורגליו בארץ, וחיה בעלת אלה עינים, על דרך משל, והרבה מאלו הנמנעות, ירפיבם הכח המדמה וימציאם בדמיון. וכאן טעו 'המדברים' הטעות המגנה הגדולה, אשר בנו עליה פנת הטעיתם בחלקת המחבי והאפשר והנמנע. שהם חשבו, או הביאו בני אדם לחשב, כי כל מדמה - אפשר, ולא ידעו שזה הכח ירפיב דברים שמציאותם נמנעת, כמו שזכרנו.

הדוחה המותרות - מפנה את הפסולת שבגוף. הלחות - הנוזלים שבגוף האדם. השבעה כחות - המושך והמחזיק וכו' הנזכרים לעיל. והוא נמצא - חוש המישוש. רשומי המוחשים - הנקלט על ידי חמשת החושים. המדברים - כת פילוסופים ערבים. בנו עליה פנת הטעיתם - ביססו את שיטתם על טעות זו. בחלקת המחבי והאפשר והנמנע - אפשר לחלק את המציאות לשלוש קבוצות: דברים שמוכרחים להיות קיימים בעולם, דברים שיתכן שיהיו ויתכן שלא יהיו, דברים שלא יתכנו במציאות. כל מדמה אפשר - כל דבר שעולה בדמיון יתכן שישנו.